

MEHMET KAPLAN VE YUNUS EMRE

Abdullah Uçman

“Dost bana nazar kıldı/Taze civan oldum ben”

Yunus Emre

■ Çocukluğunda annesiyle ablalarından ve komşu kadınlardan Yunus Emre'nin şiirlerini dinleyerek büyüyen, üniversitede hocalık yaptığı yıllarda masasında *Yunus Divanı*'nın daima açık durduğu Mehmet Kaplan, Orhan Okay'ın ifadesiyle, “Yunus Emre'nin çağdaş bir yorumcusu”dur. Yine Orhan Okay, yıllar içinde Yunus Emre'nin Türkiye’de aktüel hâle gelmesinde ve okunmasında, Fuat Köprülü’den sonra, en önemli rolü oynayan kişinin Mehmet Kaplan olduğu kanaatindedir.¹

Mehmet Kaplan, “Hemşehrim Yunus” dediği Yunus Emre hakkında hayatı boyunca bir kısmı deneme, bir kısmı inceleme, bir kısmı bildiri mahiyetinde birçok yazı kaleme almış, bu yazılar vefatından sonra müstakil bir kitap hâlinde de yayımlanmıştır.²

Yunus’la ilgili olarak kendisiyle yapılan bir konuşmada şunları söyler:

“Çocukluğum Yunus Emre'nin yaşadığı çevrede, Sivrihisar ile Sarıköy’de geçtiği için halkın Yunus’a karşı beslediği duygu hakkında tanıklık edebilirim. Halk Yunus’u daha ziyade menkıbeleri ile tanır ve onu bir evliya telâkki eder. Şiirlerinden pek azını bilir. Öyle sanıyorum ki, halkı en çok ilgilendiren onun alelâde insana bakışı ile eşitlik fikridir. Ben çocukken Sarıköy’de Yunus’un bazı mısraları atasözü gibi söylenirdi.

1 “Yunus Emre’nin Çağdaş Bir Yorumcusu: Mehmet Kaplan”, *Kaynaklar*, S 5, Kış 1987, s. 5-11.

2 *Yunus Bir Haber Verir*, Haz.: Mustafa Sökmen, İstanbul 2015; *Mehmet Kaplan’ın Kaleminden Yunus Emre*, Haz.: Muharrem Dayanç-İsmet Şanlı, İstanbul 2015.

Mal sahibi mülk sahibi/ Hani bunun ilk sahibi” mısralarını bir halk kadını olan anamdan duymuştum. Çağında Yunus’un şiirlerinin daha çok okunduğuna, anlaşıldığına ve söylendiğine kaniim.”³

Mehmet Kaplan pek çok yazısında Yunus Emre’nin şiirlerini, divan şairleriyle çağdaş Türk şairlerinin şiirleriyle birlikte ele almış, hemen hemen aynı sanat ve estetik ölçülerle yorumlamıştır.

Hocanın, kronolojik sırayla Yunus Emre ile ilgili ilk yazısı 1946 yılında yayımlanan “Yunus Emre’ye Göre İnsan” adını taşır.⁴ Mehmet Kaplan burada Yunus’la ilgili birtakım menkıbeleri naklettikten sonra, onun meşhur “*Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır*” mısraından hareketle, özellikle varlığın yaratılış gayesi olan insan ve insan sevgisi üzerinde durur. Yunus, “*Tehî görme kimseyi, hiç kimesne boş değil*” derken, insan sevgisini âdeta bir din hâline getirir.

*Ben gelmedim da’vî için, benim işim sevi için
Gönüller dost evi için, gönüller yapmaya geldim*

diyen Yunus için “gönül yapmak” ve insanlara iyilik etmek en büyük ibadettir. Yunus Emre başka şiirlerinde de gönül konusu üzerinde durur:

*Gönül çalabın tahtı, çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı, kim gönül yıkar ise*

*

*Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil*

*

*Sakıngil yârin gönlün sırçadır sımayasın
Sırça sınıcak, geri bütün olası değil*

Tanımadığı bir yabancıya dahi selam vermeden geçmeyen Anadolu köylüsü Yunus’un şu beytinde gerçek ifadesini bulur:

*Beri gel barışalım, yad isen bilişelim
Sevelim sevişelim, dünya kimseye kalmaz*

Mehmet Kaplan’a göre Yunus’un insan sevgisi, hiçbir zaman değerini kaybetmeyen ebedî fikirler arasındadır.

Yazılarında Yunus Emre’yi çeşitli açılardan ele alıp değerlendiren Mehmet Kaplan, İslamiyet’e ve özellikle tasavvufa iyice vâkıf olmadan Yunus Emre’nin anlaşılamayacağı kanaatindedir. *Türk Milletinin Kültürel Değerleri* adlı eserinde, millî kültürün ve Türk milletinin oluşumunda; Türk devletiyle Türk medeniyetinin teşekkülünde insanlığı sevgi ile kucaklayan ve birleştiren Mevlâna, Hacı Bektaş Velî ile birlikte Yunus Emre’nin de büyük rolü olduğunu söyler.⁵

3 *Yeni Gazete*, 11 Temmuz 1971; *Mehmet Kaplan’ın Kaleminden Yunus Emre*, s. 25.

4 *İstanbul*, S 63, 1 Temmuz 1946, s. 9-11;

5 *İstanbul* 1977, s. 26-27.

Gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Türk milletinin Anadolu ve Rumeli topraklarında asırlar boyunca varlığını sürdürmesi, biraz da Yunus Emre'nin "*Yetmiş iki millete bir göz ile bakma*"yı tavsiye eden hoşgörüsü sayesinde mümkün olmuştur. Ancak bu bakış tarzı kaynağını doğrudan doğruya İslamiyet'in "vahdet dini" oluşundan alan bir düşünce tarzı olup bazılarının iddia ettikleri gibi bunun, Batı hümanizmi ile uzaktan yakından alakası yoktur.⁶

Mehmet Kaplan'a göre, Mevlâna gibi diğer Türk velileriyle birlikte Yunus Emre'nin de en dikkate değer ve orijinal tarafı, insanı kendi varlığı üzerinde düşünmeye davet etmesidir. Yunus'un, âdeta insanın özünü ifade ettiği, "*Bir ben vardır benden içeri*" mısraını hareket noktası yapan Mehmet Kaplan, bir ara, sokakta, derste, evde ve çarşıda günlerce bu mısra ile hemhâl olmuş ve âdeta Yunus'un yaşadığı mistik tecrübeyi bizzat yaşamıştır.⁷

Aynı şekilde onun, "*Her dem yeni doğarız, bizden kim usanası*" mısraında dile getirilen düşünceyi de, her sabah bir çiçeğin açışına bakarak bunu görebileceğimizi belirtir.

Şiirlerinin birçoğunda dile getirdiği düşüncelerle günümüz insanına ve günümüzün birçok meselesine ışık tuttuğuna inandığı Yunus Emre'nin, çağları aşarak günümüze nasıl ulaştığı ve Türk aydınına nasıl tesir ettiği üzerinde de durur:

"Selçuklu ve Osmanlı devletleri, bütün gazileri ve zenaatkârlarıyla çoktan tarihe karıştıkları hâlde Mevlâna, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Velî gibi Anadolu Türklerinin mâneviyat sultanları, insanlar üzerindeki tesirlerini hâlâ devam ettiriyorlar."⁸ "Milliyetçilik ve Din" adlı yazısında da, dikkatle okunursa, Yunus Emre'nin bugün bizim birçok problemimizi halledeceğine ve "bizi kurtaracağına inandığı"nı söyler.⁹

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i ile Yunus Emre'nin ilahilerinin asırlardır Türk halkı arasında dilden dile dolaşarak yaşamasını "edebiyatta gayrişuurun temayülleri gösteren bir örnek" olarak ele alan hoca, Cumhuriyet Türkiye'sinde Türk aydınlarının Yunus Emre'de birleşmelerini de çok anlamlı bulur.¹⁰

"Yunus Emre'den Bir Şiir" adlı yazısında, onun:

*Sensiz yola girür isem çarem yok adım anmaga
Gövdemde kuvvetüm sensin başum götürüp gitmege*

6 "Din Karşısında Batı ve Biz", *Büyük Türkiye Rüyası*, İstanbul 1969, s. 151. 1972 yılında İstanbul'da düzenlenen "Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu"nda, Yunus Emre'yi "hümanist ve devrimci bir şair" olarak takdim etmeye kalkan Rauf Mutluay ve Konur Ertop'a karşı hoca, "Bunlar Yunus'u gerçekten sevseler, onun inandığı İslâmiyet'i de severler!" diye karşılık vermişti.

7 "Mevlâna", *Nesillerin Ruhu*, İstanbul 1967, s. 240.

8 "Mevlâna ve Geniş Din Anlayışı", *Büyük Türkiye Rüyası*, s. 154-155.

9 *Nesillerin Ruhu*, s. 61.

10 *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*, s. 70.

beytiyle başlayan şiirini dil, zaman, mekân, insan, duygu ve düşünce, kendini aşma ve anlatış tarzı bakımından ele alıp ayrıntılarıyla tahlil eden Mehmet Kaplan, onun şiirlerinde güzelliği sağlayan başlıca üslûp özellikleri arasında sadelik, ahenk ve duygu yoğunluğu üzerinde durur.¹¹

“Yunus Emre’ye Göre Tanrı ve İnsan Münasebeti” adını taşıyan yazısında ise, Yunus’un özlemini çektiği toplumun, Tanrı’nın birliğine inanmış, birbirini seven, kendini Tanrı katında yok sayan, sulh ve sükûn içinde yaşayan bir toplum olduğunu söyler.

*Ben gelmedim da’vi için
Benim işim sevi için*

diyen Yunus Emre’ye göre insanlar ancak böyle bir şuura ulaştıkları zaman huzur ve saadete kavuşabilirler.

“*Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni*” mısraıyla başlayan şiirinde Tanrı’ya varmak için âdeta çırpınan Yunus, şiirin sonunda “*İki cihânda maksûdum, bana seni gerek seni*” diyerek, gerek kendisinde, gerekse bütün varlıkta Tanrı’yı görür ve Tanrı’yı bulur.¹²

“İki Destan İki İnsan Tipi” adlı incelemesinde ise Yunus Emre’nin *Risâletü’n-Nushiyye*’si ile *Dede Korkut*’u karşılaştıran Mehmet Kaplan, birinin yerleşik kültür, diğerrinin ise göçebe kültür ürünü olduğunu belirterek mukayeseye başlar. Atak ve dışa açık, dıştan tasvir edilen destan tipine karşılık Yunus’ta dikkati kendi içine çeviren ve düşmanı dışarıda değil kendi içinde arayan bir insan tipi söz konusudur. Mücadele, içerideki iyi güçlerle kötü güçler arasında cereyan etmektedir:

“Mânevî kuvvetlerle maddî kuvvetler arasındaki mücadele İslami Türk edebiyatının özünü teşkil eder. Dıştan içe, mekândan ruha, maddeden manaya, kuvvetten zayıfa, insandan Allah’a, dünyadan âhirete dönüş” Anadolu Türk edebiyatını dolduran esas unsurları teşkil eder. “Dede Korkut’ta övülen güç, ihtiras, öfke, gurur gibi hasletler Yunus’ta birer nakîse olarak kabul edilir. “*Daha deniz, daha müren*” diyen Oğuz Kağan’a karşı: “*Kendüde seni bulan kancaru sefer itsün*” diyen Yunus, eski Türk akıncısını atından indirir, elinden kılıcını ve okunu alır, onu kendi içinde sefere davet eder.”

Her iki eserden seçtiği örneklerde Yunus’un, *Oğuz Kağan Destanı* ve *Dede Korkut Kitabı*’nda ortaya çıkan eski Türk zihniyetine değil, aynı zamanda köy ve şehre yerleşen, fetih ya da başka sebepler dolayısıyla zengin olan “burjuva zihniyeti”ne karşı muhalif bir tavır takındığını belirtir. Yunus’un arzusu, insanın bütün varlığıyla Tanrı’ya yönelmesi ve ona bağlanmasıdır. Yunus’a göre insanı dünya nimetlerine esir eden her şey kötüdür. Allah’ı bulmak isteyen insan dışarıya değil, içine bakmalıdır.

11 *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul 1978, s. 15-22.

12 *Mehmet Kaplan’ın Kaleminden Yunus Emre*, s. 33-41.

Sonuç olarak, *Oğuz Kağan Destanı* ve *Dede Korkut*'taki kahramanlar dışa dönük, Yunus'un idealize ettiği insanlar ise, ruhları derinleştiren, Tanrı'ya ulaşmayı gaye edinen içe dönük insanlardır. Mehmet Kaplan birinci gruptakilere Alp tipi, diğerine de Veli tipi adını verir.¹³

“Yunus Emre ve Nebatlar” adlı incelemesinde de, öncekinde olduğu gibi göçebe kültür ile yerleşik kültür farklılığından hareket eden hoca, nebatların Yunus'ta fânîlik ve ebedîlik fikriyle birlikte bir nizam fikri verdiğini belirtir. Göçebe kültürden yerleşik kültüre geçişin edebiyata yansıyan bir tarafı da hayvanların yerine nebatların geçişidir. Göçebe edebiyatında insan nasıl hayvana benzetiliyorsa, köy edebiyatında da nebatlara benzetilir. Yunus da kendisini sık sık “*Dost bağında açan bir gül*”e benzetir. Yunus Emre'nin şiirlerinde insanlarla nebatlar arasında ilgi kuran birçok mısra ve beyit bulunduğunu belirten ve bunların bir kısmını yazısında zikreden Mehmet Kaplan, bunların aynı zamanda yerleşik hayatta ortaya çıkan nebat sembolizmini gösteren tipik örnekler olduğu üzerinde durur.¹⁴

“Yunus'un Gül Bahçesinde” adlı bildirisinde, Yunus Emre'nin:

*Her kime kim dervişlik bağışlana
Kalbi gide pâk ola gümüşlene*

gibi bazı şiirlerinden yola çıkarak aynı şekilde atlı-göçebe medeniyetten yerleşik köy ve şehir medeniyetine geçiş konusunu ele alan hoca, Yunus'un şiirlerdeki zengin nebat ve çiçek kültürünü yerleşik kültür ve medeniyete geçiş bağlar. İyi insanın gül veya ağaca benzetildiğini; böyle bir insan görünüşünün “akıncı” değil, “ekici” bir çevrede teşekkül ettiğini belirtir. Yunus, Tanrı fikrine de topraktan ve toprakta yetişen mahsullerden gider.

Mehmet Kaplan burada ayrıca Ömer Lütfi Barkan'ın “Kolonizatör Türk Dervişleri” adlı makalesinden faydalanarak, dervişlerin aynı zamanda köy kurucusu ve ekip-biçen insanlar olarak tabiatla ve bitkilerle haşır neşir oluşu üzerinde de durur. Ona göre “Akıncı medeniyet ile ikinci medeniyet arasındaki en mühim farklardan biri birincisine savaşçı davranışın, ikincisine ise barışçı ruhun hâkim olmasıdır.” Mehmet Kaplan ayrıca, Yunus'ta ve diğer mutasavvıf şairlerde görülen Tanrı'nın hiçbir ayırım yapmadan bütün insanlara lütuf ve ihsanda bulunduğu fikrinin, doğrudan doğruya ziraatla ilgili olduğunu da ileri sürer.

Diğer yandan, akıncı tipini veya menfaat peşinde koşanları harekete geçiren duygunun “tama” olduğunu söyleyen Yunus, “Tama erleri”ni korkunç muharipler olarak tasvir eder.

Bir şiirinde:

*Süleyman zenbil ördi kendi emeğin yidi
Anın ile buldılar anlar berhudarlığı*

13 *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C I, İstanbul 1976, s. 21-40.

14 *age.*, s. 116-130.

diyerek çalışmayı, çalışarak kazanmayı ve hayır işleyen insanları öven Yunus ancak bu tip insanların saadete ulaşacağı kanaatindedir.¹⁵

“Yunus Emre’ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânâsı” adını taşıyan incelemede, insanın zamanda “*temporal* bir varlık” olduğunu savunan varoluşçu filozoflarla Yunus’un bazı ifadeleriyle onlara yaklaştığını söyleyen Mehmet Kaplan, “*Bir ben vardır bende benden içeri*” diyen Yunus’a göre en yüksek hakikat olan Tanrı, dış âlemde değil, insanın içindedir. Ebedî varlığı bulmak veya ona kavuşmak için, dağı taşı, yeri göğü arayan şair, sonunda onu kendi içinde bulur:

*Ma’sûkunu isteyü işbu cihân içinde
Delûm teferrüc kıldum zemin âsmân içinde
Çok cehd idüp istedüm yir ü göğü aradum
Hiç mekânda bulmadum buldum insan içinde*

Yunus’a göre ölümün asıl sebebi, insanları gaflet uykusundan uyarmak içindir çünkü insan da dâhil, bu kâinatta her şey Tanrı’ya aittir.¹⁶

“Yunus’un Şiir Sanatı”¹⁷ adlı incelemesinde, Yunus Emre’yi, diğer bütün özellikleri dışında, doğrudan doğruya bir şair olarak ele alan Mehmet Kaplan, Yunus’un şiirlerinin sadece fikrî ve ahlaki muhtevaları ile değil, aynı zamanda edebî ve estetik değerleriyle de önemli olduğunu açıklar: “Yunus Emre şiirlerinde asla oyun oynamaz. (...) Ona göre söz, ruhları birleştiren vasıta. Yunus, benzetmelere başvurduğu zaman onları oyun olsun diye değil, duygusunu ve düşüncesini anlatmak için kullanır.” Mehmet Kaplan’a göre gerek Yunus Emre gerekse Mevlâna, İslamiyet’i farklı bir şekilde yorumlamak suretiyle yeni bir üslup yaratmışlardır.¹⁸

Kaderin tuhaf bir tecellisi olarak hocanın vefatından önce kaleme aldığı son yazılarından biri de, Erzurum’da düzenlenecek olan “Yunus Emre Sempozyumu” dolayısıyla hazırladığı “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Dil Musikisi” adını taşımaktadır.¹⁹

Bilindiği gibi, “Türkiye’nin dilini, kültürel mirasını ve sanatını tanıtmak ve bu alanlarda eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek amacıyla”, Mayıs 2007’de T. C. Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak “Yunus Emre Enstitüsü” kurulmuş olup şu anda adı geçen enstitünün Asya ve Avrupa’da tam 52 ülkede 62 şubesi bulunmaktadır.

Hayatta olsaydı, bu teşebbüse herhâlde en çok sevenlerin başında gelirdi diyerek, hocamı vefatının 37. yılında rahmet ve minnetle anıyorum.

¹⁵ *age*, s. 131-153.

¹⁶ *age*, s. 154-169.

¹⁷ “Dini Yeniden Yaşama”, *Nesillerin Ruhü*, s. 153.

¹⁸ İnci Enginün, “Hemşehrim Yunus” adını taşıyan incelemesinde, Mehmet Kaplan’ın deneme kitaplarında yer alan Yunus Emre ile ilgili yazılarını ayrıntılı olarak ele alıp değerlendirmiştir (bk. *Mehmet Kaplan*, Dergâh Yay., İstanbul 2020, s. 92-114.).

¹⁹ *Yunus Bir Haber Verir*, s. 284-290.